

A PARASZTSÁG ÉS A FŐURAK 16. SZÁZADI HONVÉDŐ HARCUNKBAN

Kiss István

A Hunyadiak kora után, mely a központosított zsoldos hadsereg megalkotásával modern magyar haderőt teremtett, támaszul mind bel- mind külpolitikában, a feudális széthúzás ellen küzdő királyi hatalomnak, hadszervezetünk fejlődése visszaesett. Abban a feudális anarchiában, amely a Jagellók alatt elszabadult, a Hunyadiaktól maradt központi sereget szétzüllesztették, szétverték. Örökébe, országos haderő gyanánt, a feudális zászlósurak magánhadseregei léptek. Az ú. n. királyi bandérium már csak egy volt a főúri bandériumok közül. Az 1492. és 1498. törvényekben lefektetett hadszervezet egyrészt újra biztosította a köznemességet, hogy a nemesi felkelést csak védelmi célra s csak az országhatáron belül lehet igénybevenni, másrészt megszabta az egyházi és világi főurak köteles bandériumainak keretét. Főuraink ugyanis nem magánvagyonuk arányában, hanem különféle állami jövedelmek, adók s juttatások fejében állították ki a szóbanforgó katonaságot, melynek maguk voltak parancsnokai. Végeredményben közpénzen tartották fenn — legalábbis döntő részben — magánhadseregüket, a szüntelen párt-villongások pusztító eszközét.

Ennek a feudális haderőnek jelentékeny része nem a zsoldosokból, hanem a kiváltságolt helyzetű, harcos jobbágyokból került ki. Minden jelentős várban megtaláljuk az adómentesség fejében katonai szolgálatot teljesítő jobbágyokat. Világos várban pl., 1525-ben, 48 equites libertini-t és 15 familiars castri-t, az lovaskatonát és vári szolgálatra berendelt jobbágyot találunk.¹ Ugyanekkor Gyulán, noha a közvetlen várórség zsoldosokból áll, négy falu jobbágyai, adómentesség fejében, várórszolgálatot teljesítenek.² A kedvezményekkel s földdel fizetett jobbágykatonák típusa már a 16. század elején többszáz éves *multra* tekinthető vissza s korszerűnek éppen nem volt nevezhető. Előnye az volt a feudális urak számára, hogy nem kellett készpénzzel fizetni őket, mint a zsoldosokat, viszont fel lehetett velük tölteni a köteles bandériumok kereteit, „megtakarítva“ így az állami jövedelmekből, zsoldfizetés címen, elsajátított összegeket. Ez a visszaélés a Habsburg királyok alatt is állandóan visszatérő jelenség s mint látni fogjuk, az országgyűlések

¹ DL. 37.000.

² Veress Endre: Gyula város oklevéltára, 86—90. o.

ismételten foglalkoznak vele. Mohácsnál ez a feudális anarchia, a zsoldoskapitány-zászlósurak bandériumainak katonai rendszerével egyetemben, vereséget szenvedett.

Vizsgáljuk meg milyen hatással járt a trónviszályok állandósulása, a török befolyás, majd területi terjeszkedés kibontakozása 16. századi hadszervezetünk döntő gazdasági-társadalmi bázisa, a magyar parasztság helyzetének alakulására. Elemezzük a török pusztítás következményeit, az új Habsburg-állam adópolitikájának és katonai szervezetének hatását, tisztázzuk a nagybirtokos osztály honvédő szerepének jelentőségét s mindezt mérlegelve, mutassunk rá a jobbágság folyamatos és sokrétű honvédő szerepének súlyára s jelentőségére.

Annak, hogy a magyar uralkodó osztály hitványsága, korrupciója és politikai tehetetlensége következtében 1541-től kezdve a török hódítók szilárdan megvetették a lábukat — rettenetes következményei lettek az egész országra, de elsősorban a fő termelőosztályra, a parasztságra nézve. Az 1541—1559-ig terjedő török háborúk és hódoltató akciók súlyát a tiszavidéki megyék fogták fel, Egertől Gyuláig.

Minden török háború, akár nagy hadjárat, akár kisebb méretű behódoltató vállalkozás is volt az, mindig a lakosság tömeges megsemmisítésével járt, mindig a termelőerők kiterjedt és intenzív pusztulását vonta maga után. 1541-ig a Tiszavidék aránylag mentes maradt a nagy török seregvonulásoktól. Ennek ellenére már 1528-ból van példánk arra, hogy a gyulai jobbágyok elszöknek a török közeledtének hírére és hónapokon át nem térnek vissza falvaikba.³ A budai vilajet kitépése után éppen a tiszavidéki megyék váltak a behódoltatás legközvetlenebb áldozataivá. Heves megye egy része már 1549-ben behódolt, miután hatalmas területen elpusztult. Jellemző a hivatalosan magyar megye viszonyaira, hogy a dicator (adószedő) ezt írja Gyöngyös és 16 más falu mellé: „a fenti mezővárosba és falvakba a török igen közeli szomszédsága miatt nem tudtam kimenni a porták összeszámlálására”.⁴ Ugyanitt a jobbágyok egy része a pusztítás után visszatér régi falujába s megkísérlí helyreállítani gazdaságát. 1549-ben pl. Hevesben 10 újonnan települt falut találunk, melyeknek lakói teljesen szegények s így adómentesek.⁵ Ez egyben annak is bizonyítéka, milyen lassan sikerül csak az újratelepült jobbágyoknak gazdaságaik helyreállítása. Gyakran csak időlegesen mentesített pauper- vagy zsellér-falvak keletkeztek, melyeknek lakói állandóan készek voltak a továbbvándorlásra, szökésre. Erősen mutatkozik már a 40-es évek végén a népeség csökkenése. Számos nagybirtokos igyekszik újratelepítéssel erősíteni megritkult jobbágságát. Így kerül sor a délről az Alföldre menekült szláv pásztorelemek letelepítésére. Szabolcsban 1549-ben Kenézlő, Vencsellő, Keresztút, Zele-

³ Veress id. mű 144. o.

⁴ O. L. Dica Heves 1549. XVI. tom.

⁵ O. L. Dica Heves 1549. XVI. tom.

mér, Ujváros, Bösörmény mezővárosokban és falvakban nagytömegű szláv pásztort telepítenek meg. Hol „slavi“, hol „rasciani“, hol pedig „oroi“ néven említve őket. Összesen 141 porta után adóztak.⁶

Az 1551–52-es nagy török hadjáratok, melyek során a Temes, a Maros és a Körösök vidékét meghódították, az egész vidéket elpusztították Lippától Szolnokig s Egerig. A jobbágyság futása s pusztulása döbbenetes méretű volt. Amidőn pl. Kászon pasa, becskerei parancsnok, hódoltató levelet küld 1552-ben a makóiakra s bessenyőbéliekre, a parasztok elmenekülnek a faluból, pusztán hagyva a földeket.⁷ A török dúlás tervszerűen alapos és kiterjedt. Gyula városában a királyi biztosok 1552-ben 21 adózó és több mint 200 deszerta portát találnak.⁸ Ugyanabban az évben Arad, Csongrád és Csanád megyéknél, leszámítva azt az egy-két tucat falut, ahol maradt valami parasztság, mint az adószedő írja: „a Marostól egészen a Tisza partjáig az egész megyét elpusztította és felgyújtotta a török!”⁹ 1553-ban Zarándban 27, Békésben 17 jobbágy szökött meg a „törökök mértéktelen adóztatása miatt”.¹⁰ A kamara egy adókimutatása már 1552-ben megállapította, hogy a török hódoltatás alá került megyék török adót fizetnek s így azon felül, a királyi adónak csak felét tudják megadni. Megjegyzik továbbá, hogy sok helyre életveszély nélkül már el sem tud jutni az adókövető a törökök miatt.¹¹ Hevesben, Eger 1552-es ostroma után, még 1554-ben is pusztá Eger városa és a környező 8 falu. A megye egyik járása, 34 helység 410 portával, behódolt a töröknek. A még hódolatlan falukat folyvást dúlják, az embereket rabszolgaságba hajtják, mint pl. Bálászentmiklóson.¹² A szomszédos Borsod megyében, Várkony falvánál lejártsódott eset mindennapos volt a hódoltság izezetben. Így mondja el a dicátor: „Ezt a falut róttam volt 26 forintra, de a törökök elrablották. Annakutána a vármegye rája bocsájtott a szolgabíróval — nem megszámláltam, találtam többet 11 forintnál.”¹³ Batizi András 1555-ben megjelent *Cathechismus*ának előszava igen jó képet fest a Tiszavidék helyzetéről: „mostani időkben... az pogány törökök naponta rajtunk vagynak, országunkat dúlják és rabolják és azt sem tudjuk, mely horában el kell futnunk”.¹⁴

1552 után a Maros és Tisza vonalán, Lipppa—Szeged—Szolnok sávjában kiépültek a török szandzsákok. A Maros—Körösök—Tisza-vidéki megyéket csak Gyula és Várad erődei fedezték. Nem tudtak azonban egymagukban s kellő erő híján a török hódoltság erőszakos kiterjeszté-

6 O. L. Dica Szabolcs 1549. XLI. tom.

7 T. T. 1891. 640. o.

8 O. L. Dica Zaránd 1552. LXIV.

9 O. L. Dica Arad, Csongrád, Csanád 1552. LXIV. tom.

10 O. L. Dica Zaránd 1553. LXIV. és Békés 1553. VI. tom.

11 *Acsády I. Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt.* Bp. 1888. Kamarai adókimutatás 1552. 241. o.

12 O. L. Dica Heves 1554. XVI. tom.

13 O. L. Dica Borsod 1554. IX. tom.

14 *Batizi András: Cathechismus... Colosvar. 1555. 7. o.*

sének gátat vetni. 1555-ben Bihar vm. telkeinek már 10.5%, kb. 800 porta és Szabolcs vm. telkeinek 18.5%-a, mintegy 500 porta, már behódolt s adózott a töröknek. ¹⁵ Állandó előnyomulásukat a törökök erődített támpontok, ú. n. palánkok építésével biztosították. A palánkok helyőrsége folytatta azután azokat a rablóhadjáratokat, amelyekkel a környéket behódoltatták. ¹⁶ Mind Gyula, mind Eger végvárakkal szemben egész sorát építették ki a törökök az ilyen palánkoknak.

Hogy mit jelentett a török hódoltság vagy csak a török szomszéd-ság is a jobbágy mindennapi életében, szemléltetően mutatják a Gyula végvár közvetlen környékéről származó adatok. Egy 1563. április 6-ról keltezett összegező kimutatás szerint, csak a gyulai uradalom, (akkor már királyi birtok), területén 83 jobbágyot fogtak össze s hurcoltak magukkal a törökök. ¹⁷ A Gyula várával szomszédos Békés és Simánd oppidumok lakosairól a következőket írja egy 1559-es urbarium: „E város polgárainak névsorát azért nem iktattuk ide, nehogy névsorukat és anyagi helyzetüket közölvén, a szomszédos törökök e szerencsétlen polgárokat, akiket rablásaikkal, valamint állandó és elviselhetetlen adóikkal csaknem a végső nyomorúságig és szegénységig züllesztettek — még kegyetlenebbül és vadabbul zaklassák.“ ¹⁸

A Tisza—Maros—Körösök vidékéről a jobbágyság jelentős tömegei menekültek északnak a török dúlás elől. Túlnyomó többségük marhapásztorok állt Szabolcs, Szatmár és Bihar megyékben. E hajdú-pásztorok nagyrésze azután a 16. század derekától kezdve nemcsak állattenyésztésből, hanem rabiásból, katonáskodásból élt. Mint Szabó I. rámutat, a hajdúk mindenfelé katonáskodtak, de a törökkel sose cimboráltak. „Szolgáltak egyformán mezei és várbeli katonaként, egyformán Szapolyainak és Ferdinándnak. Szolgáltak majd másnak is az országban, aki megfizette oicsó fegyverüket, csupán a török oldalán nem harcoltak hajdúk.“ ¹⁹ A hajdúság jórészét a töröktől elűzött s azt izzón gyűlölő Maros—Körösök vidéki jobbágyok adták, mint az a Bocskai és Bethlen Gábor-féle hajdútelepítések névsoraiból kiderül. ²⁰

A 16. században, midőn a Tiszavidék hódoltsági övezetté válik, a jobbágyság kiirtásának és elnyomításának legfőbb oka a török, de azért nem elhanyagolható tényező ezen a téren a növekvő földesúri, különösen pedig az állami adókizsákmányolás sem. Tanulságos ebből a szempontból a gyulai uradalomhoz tartozó Vári falu lakosainak panasza várnagyuk ellen, 1529-ből. A szóbanforgó várnagy ekkor Sadróbach

¹⁵ Lukinich Imre: Erdély területi változásai, Bp. 1918. 74. o.

¹⁶ Verancsics VII. köt. 326. o. — a Monumenta Hungariae historica, II. Scriptores 10. kötete.

¹⁷ Veress id. mű 364—365. o.

¹⁸ U et C fasc. 11. no. 41.

¹⁹ Szabó István: A hajdúk 1514-ben, Sz. 1950. 187. o.

²⁰ Györffy István: A hajdúk eredete, Bp. 1927. 13—14. o.

Péter, váradi kanonok, aki mellékesen a vári plébániát is megszerezte s ebben a minőségben egy év alatt 22 forintnyi különadót, szénát, ökröket stb. csikart ki a szerencsétlen jobbágyoktól, akik „isten szerelmére“ kéri a földesurat, szabadságát meg őket e paptól. Sadrobach zsarolásai miatt ekkorra már 16 jobbágy megszökött.²¹ Érdekes fényt vet ez az adat a protestantizmus gyors terjedésének okaira is a tiszavidéki parasztság körében.

A földesúri roboton kívül, melynek jelentősége a század folyamán egyre nő, sőt egyes vidékeken a legterhesebb paraszti kötelezettségé válik, igen súlyos kiuzsorázási formája a jobbágyiságnak a század derekára általánosan kifejlődött uradalmi borkimérési jog, az educillatio. Ez abból állt, hogy a földesúr a jobbágyoktól hegyvám, tized s egyéb címenek összeharácsolt vagy kényszer-áron elvett bort, kötelező jelleggel árulta parasztjainak. Saját bortertermését a jobbágy csak szűkrezabott időkeretek között értékesíthette, úgyhogy lényegileg az uradalomban bort csupán az úri kocsmákon keresztül hoztak forgalomba. Az educillatio rendszere a földesúrnak biztosította a kényszeren alapuló borkereskedelem magas hasznát. Gyulán, ahol az 1530-as években még nem találkozunk borkorcsmáltatási joggal, 1553-ban már 1500 forint haszonnal jár az educillatio alkalmazása.²²

Talán még súlyosabb terhet jelentett a parasztság számára, az 1540-es évektől kezdve az állami adóteher. Ismeretes, hogy az „adók azt a feudális járadékot jelentik, amely központosítva van és elnyeli azokat a „feleslegeket“, amelyeket a feudális urak nem nyeltek el helyben“²³ Ilyen feleslegek felhalmozódását a jobbágyoknál, a hódoltsági övezetben, igen megnehezítették a török rablóportyák. Az 1552-es dica Békés és Zaránd megye még adózó falvainál szinte kivétel nélkül a következő megállapítást teszi: „a többi jobbágy pedig szegény és a telkek pusztán állnak“.²⁴ A magyarázatot az aradi szandzsák hadinépének becsapásai-ban kell keresnünk. Érdekes, hogy az 1560-as adókirovás 981 portájával szemben, Földváry István, a keménykező dicator, 1562-ben már nem kevesebb, mint 1947 portányi adót préselt ki a békési parasztokból. Az ismert körülmények között ezt csak úgy érthette el, hogy a telkes és féltelkes jobbágyok mellett, a pauper és zsellér jobbágyok széles tömegén is behajtotta az egész portát illető adót, ami persze helyett, hogy elősegítette volna az adóalap — a parasztgazdaságok helyreállítását, éppen azok szétzülesztését, szétrombolását siettette.²⁵

Fokozta az állami adókizsákmányolás nyomását a környék parasztságával szemben a királyi csapatok fosztogatása s erőszakoskodása. A

²¹ Veress id. mű 149. o.

²² Veress id. mű 237. o.

²³ Porsnyev B., F. A feudális állam lényege. A MTA Törttud. Int. Ert. 1951. jan—márc. 133. o.

²⁴ O. L. Dica Békés és Zaránd 1552. LXIV. tom.

²⁵ O. L. Dica Békés 1560. és 1562. LXIV. tom.

királynak ugyan nem állt érdekében az adózók ilyen esztelen pusztítása s tiltakozott is ellene, — de Bécs messze volt s a végeken a kapitányok parancsoltak. Gyulán, 1543-ban, a tiszántúli megyék részleges országgyűlésén a kisebb nemesek sokat panaszkodtak a nagybirtokosok, Losonczy István, Patóchy Boldizsár, Petrovics Péter stb. hatalmaskodása ellen.²⁶ Ugyanezen főurak jórésze viszont, az 1551-es háborúban, más habsburgpárti nagybirtokosokkal együtt, már vezetője a kiépülő végvári rendszernek, mint pl. Losonczy István, Kerechényi László, Dobó István, Mágócsy Gáspár stb. Tudjuk továbbá, hogy a török elől északra menekült, elszegényedett nemesek nagyrészt a végvárak lovaskatonájaként, tisztjeként helyezkedtek el. Történetírásunk eddig a végváriak fosztogatását az igen gyakori zsold-elmaradás következményének tartotta, ami igaz ugyan, de nem magyarázza meg teljesen azt a tényt, hogy a jobbágyokat fosztogató csapatok élén főúri kapitányok és köznemesi tisztek állnak s a katonák nagy része maga is elszegényedett nemes. A végvári katonaság kilengéseinek, zsákmányolásának határozottan osztályjellege van. A nemesi vezetési s jórészt nemesi legénységű csapatoknál (huszárság) a török gyűlölete együtt jelentkezett a jobbágyokkal szembeni megvetéssel, a paraszt sorsa iránti érzéktelenséggel. Lássunk néhány példát Gyulának, az 50—60-as évek nagy végvárának életéből. Katonai kilengések a végvidéken persze nemcsak Gyulán fordulnak elő, de itt mintegy tömörítve vetődik fel a kérdés minden vonatkozása.²⁷ Castaldo már 1552-ben azt jelenti Ferdinándnak, hogy a fizetetlen zsoldosok, (itt zömmel külföldi zsoldosokról van szó), mértéktelen rablásai miatt parasztlázadástól tart.²⁸ Ugyanő, 1553 januárjában, Horváth Bertalan, gyulai huszárkapitány és lovasai gaztetteiről a földműves néppel szemben, a következőket jelenti: „amit a szerencsétlen jobbágyok elvermeltek, azt hallatlan és kegyetlen kínzással csikarják ki a nyomorult parasztoktól. Ha egy szerencsétlen jobbágyot elkapnak az elhagyott falvakban, kötőféket csavarnak homioka köré s azt fadarab segítségével addig szorítják, míg annak fejéből szinte kiugranak szemei — ilyen módon kényszerítve a szerencsétlent annak bevallására, van-e valami föld alá rejtett dolga.”²⁹ Mindenesetre jellemző, hogy a törökkel való cimboraság miatt, ugyanezt a Horváth kapitányt hazaárulással gyanúsítják.³⁰ Egy évvel később a gyulai tisztek és katonák rablásaival okozott kárt felbecsülő királyi bizottság megállapítja, hogy a kár Gyulán s annak 30 falujában mintegy 15.000 forintra rúg!³¹ Ez kb. ötszöröse volt Zaránd vm egész akkori állami adójövedelmének. A fosztogatás kolomposai a várbeli katonák s azok nemesi, főrangú tisztjei. A helyzet a következő években sem

²⁶ MOE. II. 499—502. o.

²⁷ Pl. Pásztor mezővárosnál: „Major pars istius oppidi per gentes Regie Majestatis autumnno elapso combusta est porta 23”. O. L. Dica Heves 1552. XVI. tom.

²⁸ Veress id. mű 195. o.

^{29—30} Veress id. mű 198—199. o.

³¹ Veress id. mű 206. és 231. o.

javul. Ferdinánd 1560 novemberi instructiójában arra inti főkapitányát, ne nyomja el a vár környékén lakó hűséges alattvalóit.³² Egy évvel később Miksa király attól tiltja el Kerechényi főkapitányt, hogy a szökött jobbágyok adóját a visszamaradtakon hajtsa be.³³ Három héttel később pedig azért tesz szemrehányást gyulai főkapitányának, mert — a hírek szerint — sanyargatásai miatt ezrével szöknek el a jobbágyok.³⁴ A végek hőiesen küzdő magyar katonaságát természetesen nem általában jellemzik a fent tárgyalt kilengések, de ahol erre példát találunk, ott többnyire a főrangú, nemesi tisztek vezetik a fosztogató katonákat. Annak bizonyosságaként, hogy a végvári magyar katonaság működését korántsem jellemzik általánosságban az előbb idézett erőszakosságok — szolgáljon igazolásul az ellenség tanuskodása! Musztafa, budai pasa 1575 decemberében a következőket panaszolta fel Miksa császárhoz írt levelében: „Továbbá, míg az végekben magyar kapitányokat tart fölséged, kiknek sem éjjel, sem nappal csatájok, ragadozások, kóborlások, leselkedések és minden ellenkező dolgai meg nem szűnnek... de ha azok helyiben német kapitányokat és németeket választanátok, úgy elhinnénk azután, hogy mind a két fél békül maradna.”³⁵ A magyar végvári csapatok főfeladatuknak — mint ez a török főparancsnok panaszából kiderül — az aktív védelmet, az ellenséges erők állandó nyugtalanítását, pusztítását tekintették. Harcukat a legnehezebb körülmények között vívták, ellenséges túlerővel szemben, a Habsburg hadvezetés közönye, tehetetlensége és hiányos anyagi támogatása közepette. Bár történetírásunk e kérdéseket már tisztázta, utalni kell jelentőségükre, nehogy kizárólag vagy akárcsak túlnyomórészt is, fosztogatósaikon keresztül ítéljük meg a végváriak szerepét. Másrészt régóta ismeretes irodalmunkban a német zsoldos csapatok szinte állandó dúlása, pusztítása hazánkban. Az adó-lajstromok ilyenféle megállapítása: „elpusztították a németek, mest adóképtelen”, egyre több falunál és egyre sűrűbben fordul elő a 16. század derekától kezdve.³⁶

Mindezen tényezők: a döntő szerepet játszó török dúlás, hódoltatás, valamint a növekvő földesúri, állami s esetenként katonai kizsákmányolás egy irányba hatottak — a jobbágyok egyre gyorsabb ütemű pusztulását eredményezték. Tönkremenetelük arányát a 16. század közepéről való adóösszeírásokban elég jól lemérhetjük. Ime a török hódoltatás és dúlás eredménye a tiszavidéki megyékben.³⁷

³² Veress id. mű 330—331. o.

³³ Veress id. mű 344. o.

³⁴ Veress id. mű 345. o.

³⁵ A budai basák magyar nyelvű levelezése. Bp. 1915. 81. o.

³⁶ Pl. Timár falunál, O. L. Dica Szabolcs 1566. XLI. tom.

³⁷ Az 1523. adójegyzék szerint G. Kovachich: Supplementum ad vestigia comitorum. Buda. 1800. II. tom. 516. o. és O. L. Dica Arad, Zaránd, Csanád, Csongrád, Békés, Külső-Szolnok 1552. LXIV. tom. Bihar 1552. VIII. tom. Szabolcs 1549. XLI. tom. Heves 1549. XVI. tom.

	1523-ban	1552-ben
Arad porta-száma	4.000	3
Zaránd porta-száma	3.200	485
Csanád porta-száma	4.309	65
Csongrád porta-száma	1.066	25
Békés porta-száma	1.680	489
Külső Szolnok porta-száma	1.510	154
Bihar porta-száma	7.617	11.222
Szabolcs porta-száma	3.048	4.282
Heves porta-száma	3.173	887
	29.603	17.552

Leszámítva Bihar és Szabolcs adatait, ahová akkor még nem ért el a török dúlás teljes súlya, azt tapasztaljuk, hogy a 7 tiszavidéki megye telekállománya 30 év alatt 18.900 portáról — 2000 portára zuhan. Ez azt jelenti, hogy a fenti területen a török pusztítás s egyéb okok folytán az adózóképes porták, tehát a jobbágygazdaságok állománya, két évtized alatt 85 százalékkal csökkent! Igaz, hogy az 1560-as években, a végvári rendszer kiépülésével arányosan, az elmenekült jobbágyok egy része visszatér s újból gazdálkodni kezd, de az újjáépített telkek száma még így is 50—60 százalékkal marad alatta a török hódítás előttinek. Megjegyzendő, hogy a paraszti gazdaságok pusztulásának aránya magasabb, mint a jobbágyság pusztulásáé aránya, mert a parasztszám jelentős tömege elmenekül s így csak anyagilag jut tönkre, kerül szellérsorba. Az adóporták csökkenése így pontosan tükrözi a parasztság anyagi veszteségét és a szelléresedés folyamatát, de csak közvetve utal a népesség számának apadására.

A török hódoltság és az azzal kapcsolatos pusztítás állandó terjedése mind a Habsburg-uralkodóház, mind a nemesség számára létkérdéssé tette a folyamatos török elnyomulás megfékezését. Ez az 1550-es évektől kezdve lassanként királyi kézbe kerülő erődök újjáépítésével és a rájuk támaszkodó kiserőd-rendszer megszervezésével ment végbe. A tiszavidéki védelmi rendszer sarokbástyái Eger és Gyula végvárai lettek. A török katonai rendszer ekkoriban állt ütőképessége tetőfokán. Szemben a magyar kiserődökkel, mindenütt hasonló palánkokat építettek azok lekötésére, majd nagy erővel a központi helyzetű várak elfoglalására törektek. Jellemző ebből a szempontból a gyulai védelmi rendszerhez tartozó Boros-Jenő kapitányának, Sterszenkovith Mátyásnak jelentése, néhány évvel a központi erőd, Gyula ellen intézett török támadás előtt. Jelentése szerint a törökök Jánosházánál és Sirinél várakat építettek a magyar kézen lévő Világosvár, Pankota és Boros-Jenő lefoglalására.³⁸ Egyidejűleg a végvárai kiépítésével, ugrásszerűen nő a királyi várak helyőrsége. Gyulán, melynek 1529-ben 37 cseh és 15 magyar gyalogosból állt

³⁸ Veress id. mű 278. o.

egész védőőrsége, 1554 májusában már több mint 800 főnyi helyőrség állomásozik. 458 huszár, 8 huszártiszttel, akik maguk a várnagyok s más megyei középbirtokos nemesek, továbbá 352 hajdu és puskás gyalog, 3 tiszttel, köztük az egyik várnagy. Jó két évtized alatt tizenötzörösére nőtt a várbeli katonaság.³⁹ A királyi várak katonasága zsoldos katonaság, de néhány műszaki csapategységet leszámítva, a 16. század végéig döntő többségében magyar. Állandóan harcban álló várövezetünk huszár s hajdu csapatai mellett, a német s olasz eredetű Habsburg hadvezérek alatt jön ugyan az országba idegen zsoldos katonaság is, de egészen a 15 éves háborúig, a végvári helyőrségek túlnyomóan magyar jellege és nemzeti öntudata töretlenül megmarad. Végváraink jelentősége a török feltartóztatásában közismert s így csak egy jellemző példára hivatkozunk. A királyi kamara, amidőn az 1551–52-es ellenséges előretörés után felsorolja, milyen megyék jutottak török fennhatóság alá, megállapítja, hogy Gyula várának vidékén, Békés megyében és a szomszédos részeken csak a királyi csapatok ereje tartott meg bizonyos területeket magyarnak.⁴⁰

Bár a királyi csapatok a töröknél rendszerint gyengébbek, a földesúri kézen lévő várakhoz képest jelentékeny erőt képviselnek. Földesuraink azért adják át szívesen erődeiket a királynak, mert nem akarnak a török ellen nagyobb kiadással, nagyobb anyagi áldozatokkal járó zsoldos kötelekeket tartani váraikban. Gazdag feudális uraink nem igen óhajtottak pénzügyi áldozatokat hozni a honvédelem terén s így az 1550 körül még magánkézben lévő várakban mindenütt a régi típusú, kislétszámú, familiáris katonaságra bukkanunk, melyeknek fenntartása köztudomás szerint nem került sokba s főleg nem készpénzbe. A 16. század derekán libertinus lovaskatonákat találunk Nagyvárad várában, „servitor arcis” típusú harcos jobbágvyokat a középszolnoki Hadadon, a borsodi Diós-győrött és Szendrőn egyaránt.⁴¹

A királyi katonaság zsoldját, valamint az erődítési munkákat az állami adókból fedezték. Így a végvári rendszer kiépítésének költségei végső fokon a jobbágyásra hárultak. 1552-ben Gömör, Borsod és Heves megyék adójának egy részét Eger és Murány várak erődítésére fordítják.⁴² A század derekán az egeri főkapitány zsoldfizetés céljára folyamatosan megkapta Borsod, Heves, Pest, Solt megyék, a Jász és Kiskun kerület, valamint Külső-Szolnok és Csongrád megmaradt részeinek adóját.⁴³ Ugyanakkor Gyula várához Zaránd, Békés, Csanád, Külső-Szolnok, Csongrád és Arad vármegyék, illetve azok még magyar kézen lévő részei adóztak. A nagybirtokos osztály, mely saját vagyonát nem terhelte meg a honvédelem kiépítésével kapcsolatos költségekkel — teljes súlyával

³⁹ Veress id. mű 245–246. o.

⁴⁰ Acsády: Magyarország pénzügyei stb. 241. o. O. L. Dica XVI. tom.

⁴¹ O. L. Dica Közép-Szolnok 1549. LX. tom. Bihar 1552. VIII. tom. és Borsod 1554. IX. tom.

⁴² Lásd a 40. jelzetet.

⁴³ O. L. LXIV. tom. és Acsády: Magyaro. pénzügyei stb. 104–105. o.

bekapcsolódott a honvédelembe ott, ahol az számára üzletet jelentett. Olyan bárók, mint Báthory András vagy Balassa Menyhért, 1552—53-ban Szabolcs, Szatmár, Kraszna, Közép-Szolnok, Bihar megyék és egyéb részek adóját kapják meg a királytól zsoldos csapataik fenntartására.⁴⁴ Hasonló szerepet játszik kisebb mértékben a középbirtokos nemesség is. Gyulán 1554-ben, 352 gyalog hajdu egy havi zsoldja 753 forint, 458 huszár egy havi zsoldja pedig 2070 forint, míg 7 birtokos-nemes huszártiszt ugyancsak egy havi zsoldja 1059 forint!⁴⁵

Nézzük, mit adott a haza, a dulcis patria, ezeknek a honvédó szerepükből vastagon gazdagodó főuraknak? Az 1553-as adólajstromokból összeállított kimutatás szerint 5 bárói család — Báthory, Perényi, Serédy, Bánffy és Pernstein — kezén volt az ország 25 százaléka, további 11 család — köztük a Lossonczy, Bebek, Drágffy és Balassa családok — újabb 20 százaléka felett rendelkezett a földvagyonnak. A mintegy 12.000 telekre rúgó egyházi vagyon — az összvagyon 22 százaléka — jórészt ugyancsak a leggazdagabb bárók birtokában van. Hozzájuk csatlakozik még vagy két tucat nagybirtokos család és a középnemesség erősen rétegződött, kb. 1000 családra rúgó csoportja. Rajtuk kívül áll, a már többnyire adó alá fogott, egytelkes nemesek 2—3000 családnyi rétege. Összegezve, az egész nemesség 0.5 százalékanak tulajdonában volt az ország földbirtokának kb. a fele.⁴⁶ Az a másfél tucat báró, aki a nemzeti földvagyon nagyobb részét bírja, külön zsold és juttatás fejében vállalta „honvédó szerepét”! Lássunk néhány példát arra, miként töltötték be a bárók és nagybirtokosok honvédó szerepüket? Gyula főkapitányi székét 1552 és 1566 között hat főúr töltötte be: Mágócsy Gáspár, Henyey István, újra Mágócsy, Bornemissza Benedek, Kun Balázs és Kerechényi László. Kivétel nélkül mindegyikük elten kénytelen volt a király, a kamara javaslatára, vizsgálatot elrendelni s pert indítani lopás, erőszakos birtokfoglalás, jobbágyok jogtalan kiuzsorázása és állami jövedelmek eltulajdonítása miatt.⁴⁷ És akkor, amikor egy-egy megye portális adójövedelme 2—3000 forint körül mozog, a főrangú kapitányok ügyében 15.000—20.000 forintos tételekről van szó. Katonai állásukat kereskedelmi privilégiumok kieszközlésére használják fel. Kerechényi főkapitány több ízben is megszerzi a vámentességet kiterjedt marhaexportja számára.⁴⁸ Ugyanő, lemondásával fenyegetőzve, 5000 forintos külön juttatást csikar ki az udvartól. Ő és a hozzá hasonló protestáns főkapitányok, kapitányok s főispánok szerzik meg a tiszántúli egyházi vagyon is. Biharban 1552-ben még 5000 porta az egyházé (a megye 44

⁴⁴ Acsády: Magyaró. pénzügyei stb. 241. o. és O. L. Dica LVI. tom.

⁴⁵ Veress id. mű 245—246. o.

⁴⁶ Acsády: A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi vész után. Bp. 1890. 73., 80—82. o. és Acsády: a Magyar jobbágynépesség száma a mohácsi vész után. Bp. 1889. 39. o.

⁴⁷ Veress id. mű, igen sok helyen pl. 413., 431. o. stb.

⁴⁸ Veress id. mű, a kiadatlan oklevelek regesztáiból; az 1561. szept., 1564. nov. 7. és 1566. aug. 1. jelzetek alatt.

százaléka!), de a század végén gyakorlatilag már nincs egyházi vagyon a megyében.⁴⁹ Hasonlóképpen alakul az egyházi birtok helyzete Zaránd és Békés megyékben is a század derekán. A bárók s nagybirtokosok, mint ismeretes, hatalmas vagyont szereztek a hadseregnek történt élelmi-szerszállításokkal és a kincstárnak nyújtott hitelek révén is.⁵⁰ A Habsburgok, akiknek magyarországi uralma néhány tucat kapzsi és megvesztegethető főúr támogatására épült, 1536—1600-ig kénytelenek voltak a bárók kezére juttatni 35 várat és 716 falut, szinte az addig megmaradt egész királyi vagyont.⁵¹ Főuraink szerepének tisztázását a törökellenes háborúkban, elősegíti Porsnyev megállapítása: „A feudális társadalom uralkodóosztályának sajátos, nemzetellenes vonásai vannak: egyrészt a helyi szeparatizmus, autonómizmus, másrészt a kozmopolitizmus.”⁵² A mi 16 századi arisztokráciánknál is kiütözköznék ilyen vonások. Igen gyakran, a magas katonai méltóságct viselő bárók esetében nem annyira honvédő, mint inkább birtokszerző szerepük domborodik ki. Állásukkal, hatalmukkal szeparatista módon, kiskirályokként visszaélnék, rabolnak, zsarolnak, vagyont szereznek s a maguk vadászterületét valósággal kiszakítják az ország testéből. Igaz, vannak közöttük olyanok, akik sarokba kapzsi és közvetlenül saját birtokaik védelmében — hősiességgel küzdenek a török ellen, de jellemző, hogy mindig csak azok és olyan területen, ahol már uradalmi elvesztése forog kockán. (Lásd Lossoneczit Temesvárott, Kerechényt Gyulán, Dobót Egerben és Zrínyit Szigetvárott.) Számos példánk van a bárók kozmopolitizmusára is. Az elv-nélküli kapzsiság és megvesztegethetőség mindennapos jelenségéé tette ide- s odapártolásukat a Habsburgok, Szapolyai és az erdélyi fejedelmek között. Anyagi érdekből nem egyszer renegáttá válnak és a törökhöz állnak. A 16. század végén, Dsáfer, boros-jenői bég, eredetileg Márkaházy Pál, erdélyi birtokos, volt portai követ.⁵³ Mehmeth, szolnoki szandzsák bég, 1557-ben, levélben hívja fel Mágócsy, gyulai főkapitány figyelmét arra, — ha a szultánhoz áll, megtarthatja Gyulát minden jövedelmével, aminthogy Bebek Ferencnek is szandzsákot adott hűségéért a szultán.⁵⁴ Rendkívül tanulságos a főúri hazaárulás szempontjából, Andrassy Péter levele Ali, budai basához, melyben addigi kémszolgálatára hivatkozva, biztosítja a török főparancsnokot, továbbra is szorgosan küld neki kérelmentéseket. „Mind Nagyságodnak és az győzhetetlen császárnak (értsd a szultánnak. K. I.) hívön szolgálhassak... és ha valami végzés leszen Nagyságodnak megírom, most im Lengyelországban egy szolgámat küldöttem és az lengyel királynál valami dolog avagy valami akartja volna abból is bizonyossá teszem Nagyságodat... és ha Nagyságod az hatalmas császár előtt törekedne, hogy vonja el Erdély országot az Báthoriak

49 O. L. Dica Bihar 1552. és 1599. VIII. tom.

50 *Szekfű Gy.*: Magyar történet, III. Bp. 1935. 197—200. o.

51 *Szekfű* id. mű 201—202. o.

52 *Porsnyev*: A feud. állam stb. 134. o.

53 *Márki S.*: Arad megye tört. II/2. 18. o.

54 *Szalay*: 400 magyar levél, 220. o.

markából, mert azok az ebek a császárhoz nem szívvel vannak, hanem csak színnel... de Nagyságod én velem egyet értsen, én Nagyságodnak mindeneket tudtára adok... Mikoron énnekem valami levelet ír te Nagyságod, küldje Fülekre az olajbégnek és Nagysd meg parancsolja, hogy valami gazdag paraszt embörnek adja és az parasztembör enmagam kezébe adja, mert ez nagy főben járó dolog.⁵⁵ Szinte dicsekszik szolgálataival ez a töröknek kémkedő, habsburgpárti főúr, aki titkos futárként — gazdagparasztot vesz igénybe.

A feudális-burzsoá magyar történetírást nem zavarták a tények a nagybirtokosaink honvédő szerepéről szóló legenda kialakításában. Ez pedig, akár Szebfü ügyes elkenéséről, akár Salamon Ferenc naív szerecsenmosdatásáról van is szó — egy célt szolgált, a feudális uralkodóosztály a törökelleni harcban vitt önzetlen vezetőszerének tudatosítását és ezzel a háború terheit valóban viselő nép történeti jelentőségének hátterbeszorítását.⁵⁶

A főúri honvédelem kérdésének elemzése elvezet a törökellenes küzdelem igazi viselőjéhez, a néphez, a parasztsághoz. A jobbágy, aki fölimerte a török hódítás népiertő, barbár jellegét, összefogott uraival és a feudális állammal az ellenség feltartóztatására és visszaverésére. „Ugyanaz a spontán gazdasági szükségszerűség, amely arra készítette a parasztokat, hogy szembeszálljanak a feudális urak vagyonukra és munkájukra irányuló túlzott igényeivel, arra kényszerítette őket, támogassák a feudális államot a nagyobbik rosszal, a hódítással szemben.”⁵⁷ Ennek a megállapításnak a mi történeti fejlődésünkben is megvan a maga létjogosultsága.

Parasztságunk részvétele a honvédelemben rendkívül sokrétű. Nézzük mindenekelőtt annak adóügyi oldalát. Már Acsády megállapította, hogy a nemesség a 16. század első felében teljesen megszabadult a bandederium-tartás kötelezettségétől s így adómentessége éppen a legnagyobb nemzeti veszedelem idején mentesítette a honvédelem anyagi terhetől. „Az uralkodóosztályok lassankint minden kárpótlás nélkül szabadultak meg e súlyos tehertől” mondja.⁵⁸ Nagybirtokosaink pedig, akik huszár- vagy gyalog-csapatokat tartanak — királyi megbízásból járnak el és állami pénzből fizetik azok zsoldját. De ki fizette az állami adót, melyből a főúri kapitányok csapataik zsoldját húzták? A parasztok. A török elleni védelem állami költségeit és egyre fokozódó mértékű költségeit a jobbágyok adói fedezték. A század derekán olyan megyei katonaságot (continuus miles) szerveztek, amelynek kiállítása újra csak a jobbágyo-

⁵⁵ A budai basák stb. 253. o.

⁵⁶ Salamon F.: Magyarország a török hódítás korában, Bp. 1886. 89. o. „Az az önzés, az a magánérdek, mely a kor egyeseiben rüt kinövéseket mutat, nagy részben elválnak volt a közérdektől. A vezérszerepet játszott férfiak nem hasonlíthatók a hadi és diplomáciai condottierekhez. Birtokuk, mely körül önzésük megnyilatkozik, a haza földjének egy része volt, s a török ellen megvédeni az országot legbiztosabb út volt arra, hogy magokat és birtokukat megvédjék.”

⁵⁷ Porsnyev: A feud. állam stb. 140. o.

⁵⁸ Acsády: Magyaró. pénzügyei stb. 201—202. o.

kat terhelte. Két-két huszár felszerelése minden 100 jobbágy után, újabb erőfeszítést követelt meg a parasztságtól.⁵⁹ Ugyanakkor a bárók, akiket ugyanez a törvény, nem jobbágyaik, hanem saját vagyonuk terhére kötelezett hasonló katonaság kiállítására, szemérmetlenül kijátszották a rendeletet és a királyi zsoldból fizetett csapatokat mutatták be ellenőrzéskor, „a saját pénzen kiállított huszárok helyett!”⁶⁰ Miközben a főurak így többnyire kijátszották a törvényt, a jobbágság fizette ezt az új katonatartási adót is, amely háborús években, mint Szatmár megye egyik, 1594-es határozatában látjuk, elérte azt a fokot, hogy minden két adózó porta után követelték meg a jobbágyoktól 1 gyalog puskás felszerelését.⁶¹ Új és hatalmas teherként szakadt a jobbágságra a katonai közmunka, az erődök építéséhez szükséges honvédelmi robot, amelyből később egy új adónem, a portánként kivetett közmunkaváltság származott. Az ingyenes erődépítési robot iszonyú teher. Kerechényi László, gyulai főkapitány, az 1560-as években egyszerre 5—6000 jobbágyot dolgoztatott folyamatosan a vár erősítésén, ami bizony sok parasztot tönkretett, sőt menekülésre kényszerített.⁶²

Rá kell mutatnunk, hogy a parasztság az öt sújtó rengeteg honvédelmi adó és egyéb teher teljesítésén túlmenően, önként és tudatosan újabb terheket is vállalt a haza védealmában, továbbá, hogy nemcsak anyagilag, hanem véreivel is adózott. Így pl. Gyula vár 1559-es urbáriumában a parasztok kijelentik az összeíróknak, hogy a vágómarha adón felül, ha szükség kívánja több ökröt is adnak, „de ezt nem kötelezettségből teszik, hanem önként adják, nehogy a vár ereje az élelmiszerellátás hiányában meggyöngyüljön”.⁶³ Jobbágyaink ádozatkésztsége és bátorsága még a töröktől megszállt területen is megmutatkozott. Mint Ferhát basa 1589-ben Rudolfhoz intézett panaszából kiderül, amidőn Nádasdy huszárai török területre csaptak, a helybéli magyar lakosság, segítve őket, eltitkolta vonulásukat a fehérvári bég elől. Mire a bég dühében három parasztot karóba huzatott. Válaszul a huszárok elfogtak három török tisztet a fehérvári őrségből — „kiket az három jobbágy helyett karóba vertenek, mely dolog még az vég házakban ezideig nem történt vala, hogy az szolgáló rendet paraszt embörért karóba veressék”.⁶⁴ Valóban jó szolgálatot tehettek ezek a töröktől kivégzett parasztok a portyázó katonáknak, hogy oly gyorsan bosszút álltak értük a végváriak. Jellemző a török főtiszt osztálygőgjére, hogy nem tisztjei karóbahúzásán haboroedik fel tulajdonképpen, hanem azon, hogy az a jobbágyok megbosszulásaként történt.

Adózott a jobbágy vérevel is a hazáért. Már az 1535-ös törvény ki-

⁵⁹ Az 1555. évi 4. tc. és az 1566. évi 15. tc.

⁶⁰ Az 1555. évi 4. tc. 12—15. pontok.

⁶¹ *Kolozsvári—Óvári*: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. III. köt. 20—21. o.

⁶² Veress id. mű 345. o.

⁶³ U et C fasc. 11. no. 41.

⁶⁴ A budai basák stb. 496. o.

mondotta, hogy a török elleni háborúra egyéb hadakon kívül, a nemesek jobbágyaik egyötödét is készen tartásák. 1543-ban a gyors és pusztító török terjeszkedés hatása alatt törvényt hoznak arról, hogy a törökök és hatalmaskodók elleni harc válságos időszakában el kell rendelni a jobbágság fejenkénti népfelkelését! („viritim etiam colonos ad arma cogere et levare“).⁶⁵ Hogy a parasztko népfelkelését igénybe is vették a török ellen, több adat bizonyítja. Bihar megye számos községében közlik az adóösszeíróval, 1552-ben, hogy jobbágytársaik elestek a „lippai háborúban“, ami azt jelenti, bihari parasztko vettek részt a Temes-Maros vidéki harcokban.⁶⁶ Ali, budai basa, egyik 1582. májusi leveléből pedig egyenesen ad derül ki, hogy a királyi csapatokat felfegyverzett parasztkokkal erősítették meg. „Értöttük — írja a budai parancsnok —, hogy Kassa felé számtalan sereg vagyon, mind némöt, mind magyar és parasztk had, lajtorjájkkal és minden sok hadi szerszámmal“.⁶⁷ De a megyék szerint szervezett „continuos miles“ s a szatmári parasztk puskás (pixidarius) is közvetlen és világos példája a jobbágy véradójának, fegyveres katonai szolgálatának. A század úgyszólván valamennyi várostrománál ott találjuk s nem kis számban, a várbasereglett jobbágyok önkéntes csapatait (Köszeg, Eger stb.). Végül pedig utalunk a már tárgyalt hajduság népi eredetére és állandó népi utánpótlására. A töröktől elűzött, a földesúri s állami adóktól tönkretett, földönfutóvá vált parasztk népes tábora állt évről-évre s elsősorban a Tiszántúlon a hajdukk közé. A törökök, az ellenség izzó gyűlölete nem véletlenül élt a legelevenebben a népből származó hajdukk között, akik mint lenézett és rosszul fizetett zsoldoskatonák, az egész századon át a legtöbb vért ontották a haza védelmében.

Vizsgáljuk meg végül a mentesített jobbágyokból kikerülő servitor-libertinus csoport szerepét a honvédő harcokban. Szembeötlük ugyanis az, hogy ez a jórészt katonai-ipari szolgálatot végző servitor réteg erős túlsúlyban van a Tiszántúlon s néhány dényugatdunántúli, hódoltsági vármegyében. 1553-ban összesen 2901 servitort írnek össze 22 megyében. Ezek közül 4 megyében — Szatmár, Szabolcs, Kraszna és Közép Szolnok — 1137 servitort találunk. Abban a 4 tiszántúli megyében él tehát az összes servitorok 39 százaléka, ahol 1540 és 1571 között a Habsburgok és a kialakuló erdélyi fejedelemség szinte állandóan hullámozó várháborúit folytattak, párosulva a gyakori török intervencióval és behódoltató törekvésekkel. További 1158 servitort (39 százalék) Vas és Zala megyékbe tömörülve találunk. Az a tény, hogy a servitorok 78 százaléka hat olyan megyébe összpontosul, amelyek erődökkel megrakva, a török elleni front első szakaszát képviselték, elég élesen utal arra, hogy a 16. századi servitorok zöme igenis katonai szolgálatot teljesített. Az persze, hogy ez a feudális jellegű, korábbi századokra visszanyúló, servitori katonai

⁶⁵ Az 1535. évi 25. tc és az 1543. évi 22. tc.

⁶⁶ O. L. Dica Bihar 1552. VIII. tom. Bánk, Tamáshida és Feltöt falvaknál.

⁶⁷ A budai basák stb. 246. o.

szolgálat ilyen kiterjedten fennmaradt, az a termelőerők 16. századi visszaesésével állt szoros kapcsolatban, ami viszont a maga részéről a még a bárókat is sújtó készpénzhiánnyal s zsoldfizetési nehézségekkel függött össze. De ez semmit nem változtat azon a tényen, hogy a török ellen nagymértékben felhasznált servitor katonaság jobbágyfiukból állt! S ez igen fontos körülmény, tekintet nélkül a servitor katonák szerzetileg és technikailag elmaradt vagy haladó jellegére. A magyar jobbágyság törökellenes, honvédő harcának nem lényegtelen részét jelentette a servitorok, a harcos jobbágyok 16. századi működése.

A honvédő harc, a török elleni küzdelem igazi teherviselője a parasztság. S méltán állapítja meg róluk Acsády, hogy a közszegénység még csak fokozza az áldozatok magas erkölcsi értékét, amelyet a magyarság nemzeti és állami létéért hoztak⁶⁸. Azt a vér- és pénzdótot, amellyel a török pusztításnak és terjeszkedésnek gátat tudunk vetni -- Habsburg királyaink egyezkedő és ajándék-adót fizető politikája ellenére is— azt a folyvást és mindenkitől nyüzött magyar jobbágyság szolgáltatta. Rájuk hárult a honvédelem legnagyobb áldozata és ez az áldozat mentette meg a 16. században országunkat a megsemmisítéssel fenyegető török támadással szemben.

⁶⁸ Acsády: Magyaró. pénzügyei stb. 216. o.